

MATOŠEVA RODOLJUBNA POEZIJA U INTERPRETACIJSKO-
-ANALITIČKOM I PROBLEMSKO-STVARALAČKOM SUSTAVU
IZBORNE NASTAVE — JEDAN OD MOGUĆIH
METODIČKIH OBRAZACA

MLADEN DORKIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 886.2.09:371.3
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1984-10-31

U prilogu Matoševa rodoljubna poezija u interpretacijsko-analitičkom i problemsko-stvaralačkom sustavu izborne nastave autor pokazuje koliko je Matoševa rodoljubna lirika sretno štivo na kojemu se u izornoj nastavi u školi mogu primijeniti istraživački postupci kako u kontekstu nje same tako i u kontekstu piščeva književnog opusa i dalje — u kontekstu određene književne tradicije. Interpretacijsko-analitičkim i problemsko-stvaralačkim zahvatom u Matoševe pejzažne tekstove, putopise i pjesmu »Kod kuće«, Matoševa se pejzažno-rodoljubna poezija istražuje u kontekstu njegove simbolske poetike i njegova shvaćanja pejzaža kao duševnog stanja, što uključuje u sebi bodlerovsku, baresovsku, remboovsku i verlenovsku dimenziju evropskog simbolizma u njegovu djelu, a na književnopovijesnom planu Matoševa se pejzažna poezija promatra u kontekstu pejzažne tradicije hrvatske književnosti 19. stoljeća i u paraleli: rodoljubna tradicija 19. stoljeća i A. G. Matoš.

U prvoj nastavnoj situaciji (dva blok-sata) utvrdili smo da je najautentičnija biografija A. G. Matoša njegovo djelo i da je poznavanje Matoševa života bitni preduvjet da bi se dublje doživjela i osmislila njegova pjesnička riječ; interpretirali smo pjesmu »1909.« i zaronili u bogatu Matoševu doživljajnost domovine i tajnu Matoševa pjesničkog izraza po kojemu i u kojem živi kao nova lirska vrijednost u svijetu naše rodoljubne lirske tradicije; otkrili smo i spoznali da je Matoševa rodoljubna lirika u idejno sadržajnom i jezično-stilskom smislu organski vezana za njegov opus; istražili smo prirodu Matoševe simbolike i otkrili da mu je simbol izraz modernog duševnog nastrosjenja, originalan i individualan, ali istovremeno i nacionalno i povijesno determiniran; spoznali smo da je poezija njegova prezasićena simbolima: slika u cje-
lini, ali i svaki detalj unutar slike, svaka riječ, svaki izraz, motiv, pojam, sve može da ima dublje, simbolsko značenje u Matoševim pjesničkim vizijama, no to ne vrijedi samo za njegove pjesme (i rodoljubne i intimne) već i za prozni dio stvaralačkog opusa, za Matoševe pripovijetke i putopise: »Tko da odgonetne poruku što nam je pružaju čari lijepe naše domovine! Tko da pročita nauk prošlosti izmučen u urvinama Omišlja, Kraljevice, Knina, Trsata...« (»Lijepa naša domovina«, SD, IV, 296) simbolski intonira Matoš svoj osnovni stvaralački problem prema rođenoj zemlji, i ako apstrahiramo iz njegova opusa žučljive obračune i polemike što ih je vodio s mediokritetima i »autoritetima«, teško da što ostaje što ne bi imalo dublje, simboličko značenje.

Stvaranje istraživačko-problemske situacije i motiviranje učenika za narednu — drugu nastavnu situaciju

1. Nastavnikova obavijest u funkciji poticaja učenika za rad kod kuće:

Simbolski doživljavajući život, prolazeći kroz život poput Baudelairea kroz šumu simbola, Matoš je u svojim putopisima dao obrasce najljepše putopisne proze u našoj književnosti uopće, no u isto vrijeme on je u svojim putopisnim stranicama i teorijski progovorio o poetici simbolizma, iznio svoje shvaćanje domovine i svoju filozofiju pejzaža.

Kako ćemo na samom početku druge nastavne situacije, polazeći od vaših istraživanja Matoševih putopisnih tekstova, definirati Matoševu pejzaž-filozofiju i interpretirati Matoševu pjesmu »Kod kuće«, pjesmu koja izvire iz njegove putopisne proze, i to kao kreativno osmišljenje složenih ideala Matoševe poetike pejzaža, to pročitajte kod kuće sljedeće putopisne tekstove (tekstove pišemo na tabli): »Lijepa naša domovina« (SD, IV, 293—298), »Iz Samobora« (SD, IV, 97—107), »Oko Rijeke« (SD, IV, 108—117), »S obale« (SD, XV, 138—141), »Oko Lobora« (SD, IV, 87—96); nadalje pročitajte sljedeće članke i eseje: »Moderni simboli« (SD, XV, 131—133), »Baudelaire« (SD, IV, 47—72), »Maurice Barrès« (SD, IX, 9—15), »Novi Barrèsov roman« (SD, IX, 210—216) i polemičke tekstove što su ih međusobno izmijenili Matoš i Tin 1911: »Barrès i Oinobarès« (SD, XII, 275—280) i »Literarni fakini« (SD, XII, 281—286).

2. Nastavnikov komentar uz zadane tekstove:

Tekstove pažljivo pročitajte i u dnevnik čitanja ispišite Matoševa razmišljanja o simbolizmu, pejzažu, domovini. Kako mu je Barrès teorijsko ishodište kad razmišlja o domovini i domovinskim krajolicima, našim ljudima i krajevima, obratite pažnju polemici koju su Tin i Matoš vodili oko pitanja originalnosti i neoriginalnosti književnog djela i pokušajte zauzeti svoj stav. Da li je originalnost i književna vrijednost jednog teksta vezana za originalnost njegovih ideja ili za njegovu, da se poslužimo izrazom A. G. Matoša, *estetičku* snagu riječi, originalnost stila.

Ovako formuliranim zadatkom motivirali smo učenike za nova istraživanja Matoševa simbolskog svijeta i otvorili prostore istraživanju i definiranju (i doživljavanju) Matoševe filozofije pejzaža, što je preduvjet da bismo dublje osmislili interpretaciju pjesme »Kod kuće« u kontekstu Matoševe poetike pejzaža.

Služeći se metodom rada na tekstu, metodom stvaralačkog čitanja i istraživačkom metodom učenici kod kuće doživljajno i kritički čitaju zadane tekstove i u dnevnik čitanja bilježe svoja zapažanja vezana za Matoševu shvaćanje i doživljavanje pejzaža. Oni će još jedanput intenzivno osjetiti doživljajno i stilsko jedinstvo Matoševa pjesničkog svijeta, ljepotu njegove simbolske doživljajnosti naših ljudi i krajeva, a u njihovim dnevnicima naći će se i bogatstvo Matoševih shvaćanja i razmišljanja vezanih za odnos *Čovjek—Krajolik*, i usko za taj odnos vezanih mnoštvo naglašenih pojmova, kao što su *harmonija*, *duša*, *misao*, *škola patriotizma*, *energija*, *pouka*, *poruka*, *glas mrtvih*, *govor nijemih stvari*, *šapće vasiona* itd., itd.

Očekujemo, pored ostalog, da će se u dnevnicima čitanja naći i ovakvi citati iz zadanih Matoševih putopisnih i esejističkih tekstova:

»Zato je hrvatski predio, hrvatski pejzaž isto tako važan momenat kao i hrvatski narod i hrvatska prošlost. Hrvatska okolica je najbolja škola patriotizma. Pejzaž nije samo vidljiva naša veza sa misterijem skladnog svemira, nego i vidljivi oblik stalnog djelovanja primitivne, prvobitne hrvatske duše na našu. Ako nam je duša rezultat dojmova, ako su ti dojmovi većinom hrvatski zvuci i hrvatske slike, slike krajeva hrvatskih, duša je naša kao ovo drveće i voće rezultat hrvatskog pejzaža«. (»Iz Samobora«, SD, IV, 99)

»Priroda nije samo kompleks sila, nego i slika, simbol, duša, u našem slučaju duša hrvatska. Dojam okolice nije samo naučan, nego estetičan i moralan, stvarajući našu volju i djelujući na našu aktivnost. Hrvatski pejzaž je ponajglavniji izvor hrvatske energije i među preporoditeljima osjećaje to sa Vrazom naj snažnije Mihanović i Demeter«. (»Iz Samobora«, SD, IV, 101).

»Ladanje je dakle izvrsna škola rodoljublja, i zato su ljudi sa ladanja, seljaci, najbolja narodna rezerva i najnarodniji dio naroda. Što se inače uči u školama, knjigama i novinama, oni to još u obilnijoj mjeri primaju od svoje zemlje, od svog korijenja«. (»Iz Samobora«, SD, IV, 103).

»Domovino, lijepa naša domovino, dogmo skepe, čežnja našeg ropstva, simbole naše duše, vezo naša sa bogom i čovječanstvom, jedina dužnosti i najviši naš zakone, zipko i grobe, kruše naš svakidašnji, slatko mlijeko jezika majčinoga... I tamo gdje je hrvatska misao ugasnula pod žuljevitim pločama misirskog robovanja, bdiye Genij Domovine i govori kroz tišinu šume, putovanja oblaka, ritam rijeka i pjesmu ptica riječi utjehe usnulim sinovima«. (»Lijepa naša domovina«, SD, IV, 296).

»Priroda, materija, kosmos, bez sumnje ne briga naše slične brige i ne trpi naših bolova, ali mi, dijelovi vasseljene, osjećamo zagonetku njezinih dionizijskih radosti i mističnu tragiku njenih proserpinskih bolova. Jest, večeras nešto u toj odjeći od zraka, mraaka i od nespokojnih oblaka tamno, tajno i duboko strada i boluje od teške mrzovolje. I živvan čovjeka ima boli i duše«. (»S obale«, SD, XV, 141).

»Simbol je predmet, prikazujući misao analogijom metafore, dakle metafora bez tertium comparationis, kondenzovana metafora s identisanim objektima. Simbolizam je vrlo star. Cijela poezija je simbolska: Rabelais, Aristofan, sv. Ivan, Sveto pismo, drugi dio *Fausta*. Najsimbolskija je plastika, pa poezija mitološka i religiozna. Dante je najčišći i najpoznatiji simbolist, najbolji slikar misli materijalnim znacima, i moderni preraphaelite potiču direktno od njega. Njegova tri svijeta su tri glavna raskršća na tamnim putima duše. Ako je predmet znak duše, kao duh što je jezgro materije, temelj simbolizma je panteistička misao, ideja apsolutnog identiteta i monizma«. (»Baudelaire«, SD, IV, 55).

»Pjesnički simbolizam je opravdan zbog nesumnjive fiziološke srodnosti naših osjećajnih elemenata i zbog monističke opravdanosti metaforskih analogija. Kao u svijetu sve što je slično, kao savršen duh što bi iz jednog jedinog atoma mogao vidjeti sve kombinacije i sva čudesa svijeta, tako su i naše senzacije od istih elemenata ili, da se izrazim baudelaitski, boje odista zvuče, zvuci mirišu, mirisi sjaju. Razlika između starog i modernog simbolizma je ta što drevni simbolizam bijaše kolektivan, konvencionalan i plastičan, dok je moderni individualan i muzikalan, prevodeći u ljudski izraz 'govor cvijeća i nijemih stvari'. Dok se stari simbolist mogaše zadovoljiti svima poznatom simbolikom klasičnom ili kršćanskom, moderni je stvaralac novih simbola«. (»Baudelaire«, SD, IV, 55).

Itd.! Itd.!

* * *

Druga nastavna situacija
(četiri nastavna sata: blok-sat, odmor, blok-sat)

I Prvi blok-sat druge nastavne situacije (interpretacijsko-analitički pristup pjesmi »Kod kuće«)

Uvodna ili motivacijska faza prvog blok-sata

1. Na početku od učenika tražimo da iz dnevnika čitanja iznesu svoja zapažanja o Matoševoj doživljajnosti pejzaža i da definiraju Matoševu filozofiju pejzaža, citiraju Matoševe misli o pejzažu, odnosu čovjeka i krajolika, poglede njegove na domovinu i razmišljanja njegova o simbolizmu i simbolskoj doživljajnosti života i svijeta.

2. Učenici iz dnevnika čitanja usmeno citiraju odabrane citate koji su istovremeno Matoševe simbolističko-teorijske preokupacije i ostvareni doživljaj kroz ritam misli, poredbi, motiva i slika što izvire iz njegove simbolsko-sinestezijske doživljajnosti, a nastavnik ih sažima u kraće rečenice i izraze i ispisuje na tabli: *Ljudi su krajevi — krajevi su ljudi; pejzaž je duševno stanje; pejzaž je najbolja škola patriotizma, izvor nacionalne energije i simbol duše narodne; pejzaž je glas mrtvih, pouke i poruke, moralni zakon našeg postojanja i lekcija za budućnost; estetička kategorija i vidljiva naša veza s misterijom skladnog svemira; pejzaž je neposredna duhovna veza s prošlošću otaca* itd., što je još uvijek samo dio matoševskih izraza, matoševske terminologije, kojom se on obilato služi u definiranju pejzaža kao duševnog stanja.

3. Budući da je riječ o izornoj nastavi, u kojoj nismo strogo vezani za škrto vrijeme jednog nastavnog sata kao u redovnoj, za motivacijsku fazu prvog blok-sata druge nastavne situacije vezat ćemo i polemički dijalog što su ga 1911. izmijenili između sebe Matoš i Ujević, Učitelj i Učenik, jer pokreće jedno od bitnih pitanja umjetnosti — problem originalnosti umjetničkog djela. Pokrenuti problemskim pitanjem što izvire iz spomenute polemike: *Je li originalnost i umjetnička vrijednost jednog djela ili opusa vezana za originalnost tema i ideja ili stvaralačku snagu stila, umjetničku riječ u kojoj i po kojoj i teme i ideje žive kao umjetnost*, učenici će razviti diskusiju i polemički dijalog oko važnog, načelnog, teorijskog pitanja koje suštinski zadire u fenomen što se zove umjetnost riječi, magija poezije, estetička snaga izraza bez koje, po uvjerenju Matoša, nema umjetnosti. A potaknuti nastavnikovim pitanjem: *Je li Matoš uvjerljivo i argumentirano branio svoju misao da nema umjetnosti bez stila i da ideje bez izraza nisu još umjetnost*, mnogi će učenici kroz diskusiju dati potvrdni odgovor. Neki će navesti i listu stvaralaca što ih je Matoš naveo u svoj prilog, stvaralaca koji su još davno prije njega i prije Barrèsa poznavali filozofiju pejzaža kao duševnog stanja i fenomen odnosa *Čovjek—Priroda*, a bit će i učenika koji će istaknuti, polazeći od citata iz dnevnika čitanja, kako u našim nacionalnim kulturnim prostorima Matoš ne znači nikakvu novost kad je riječ o temama, motivima i idejama, već samo nastavak jedne tradicije koja je prisutna u hrvatskoj kulturi još od Gundulićeve *dubrave*, pa ipak ta činjenica ne umanjuje snagu i magiju Matoševa glasa i moć njegova iskaza pa i onda kada nas svojim starčevićanskim rodoljubljem tako intenzivno podsjeća na preradovićevsko-šenoinske romantične slobodarske i rodoljubne zanose. Citat iz dnevnika čitanja jednog učenika: »Govoreći o našim krajevima, ja sam u modernom duhu tek nastavio ono što o njima rekoše Vraz, Mihanović, Šenoa, Fr. Marković i drugi prije njih, kao pjesnik Dubravke i kao Reljković.« (»Literarni fakini«, SD, XII, 285).

Jest, stvaralačkim čitanjem zadanih putopisnih tekstova učenici su doživjeli lirsku, zvukovnu, misaonu i asocijativnu snagu Matoševe putopisne riječi, ritam i melodiju njegove putopisne pejzažne proze, doživjeli su Matošev stil, originalan, neponovljiv i neodoljiv Matošev stil, stil koji plijeni i osvaja pa je i razumljivo očekivati da će se jače i oštrije konfrontirati s Ujevićevim pogledima, a prihvatiti Matoševa razmišljanja o umjetnosti riječi koju je ovaj erudit i artist francuskog duha uzdizao do načela, i cilja i smisla svoga stvaranja.

Motivacijsku fazu prvog blok-sata druge nastavne situacije zaključujemo nastavnikovim komentarom

Kao što smo se uvjerali, teško je biti nov i originalan kad je riječ o temama, motivima, idejama. Čovjek je uvjetovan svime što oko njega postoji i njegova originalnost je nužno relativna, a pogotovu kad je riječ o temama i idejama. Ali utjecaji mogu biti plodonosni i pogubni. Plodonosni su za one stvaraoce koji znadu primljeno posvojiti, snagom talenta oploditi, oživjeti, stvoriti nove vrijednosti kojima obogaćuju kako svoj stvaralački opus tako i kulturu naroda kojoj pripadaju. Cijela hrvatska književnost, starija (Marulić, Zoranić, Držić, Gundulić) i novija (Mažuranić, Kranjčević, Matoš, Nazor, Ujević, Krleža, Desnica, Kaštelan i dr.), svjedoči da je stvaralačko primanje moguće, potrebno i plodonosno kao što je i gubljenje vlastitog identiteta ozbiljno upozorenje da opasnosti postoje. Kao i svima kreativnim duhovima, i Matošu su bogati utjecaji, domaća tradicija i evropska kultura, posebno Barrès i Baudelaire, samo ishodište za vlastita kretanja, što poeziji njegovoj daje evropsku dimenziju, ali i autentičan glas, što ste mogli osjetiti i doživjeti čitajući Matoševe putopise iz kojih idejno i stilski izvire i pjesma »Kod kuće« koju ćemo danas interpretirati.

Najava i lokalizacija pjesme »Kod kuće«

Pjesmu smo najavili još u toku pripreme učenika za drugu nastavnu situaciju kad smo ih uputili na istraživanje, otkrivanje i definiranje Matoševe pejzaž-filozofije, Matoševe poetike pejzaža. Kako se pjesma rodila u jednom izuzetnom trenutku Matoševa života, kako je dijelila sudbinu putopisa u kojem se pojavila i kako je to njegova prva ispjevana pjesma u štokavskom narječju koja je kao samostalni tekst štampana tek 1923, potrebno je pjesmu smjestiti u kontekst Matoševa života i podati učenicima nekoliko obavijesti o ponovnom Matoševu boravku u Zagrebu, o neodoljivoj čežnji vojnog bjegunca da se nađe u voljenom Gradu, pa i po cijenu života, o povijesti nastanka i objave putopisa što ga je pisao »krvlju i nervima« (»Pismo«, *SD*, XIX, 397) kako reče u pismu Adeli Milčinović. Riječ je, dakle, o jednom izuzetnom pjesničkom (i putopisnom) tekstu koji je od posebnog značenja za Matoša-čovjeka i Matoša-pisca pa ga je prije interpretacije poželjno svestranije lokalizirati u kontekstu piščeva života, djela i vremena. (Uz dijalošku metodu, nastavnikovu obavijest, ovdje se možemo poslužiti i Matoševom korespondencijom, pismima što ih je iz Beograda uputio u toku ljeta 1905. Antunu Benešiću i Adeli Milčinović (»Pisma«, *SD*, XIX, 17—18, 397).

*Interpretativno čitanje
pjesme »Kod kuće«*

Dúša mòja čäroban je krâj
Gdje jâblan čüvâ gnijézda plemićâ,
Gdje vjêtar nòsi lpe miris žüt
I blâgê pjêsmê prêdvečernji sjâj.

Pòlje, žübor, brezüjâk i gâj
Od tâjne bõil kò da vjêčno pâte,
Jer tú se ròdi Kòvačić i Gâj.
Tâj krásni krâj je Gûpčev zâvičâj
I krvav üzdisâj.

Pròpali dvõri — ko mjêsec po dânu!
Stîd ih štò ih òstavio sin
Oršićâ hrâbrih, stârlih Kêglevićâ,
A kroz dvõrski bršljan, rezêdu i krîn
Cêri se Jêvrejîn.

Dúša nâša zâgõrskî je krâj
Gdje jâdnik kmèt se müçi zemljõm stârõm
Uz pjêsmu tîcâ, kosácâ i zvõnâ.
O, mònotõnâ nâša zvõna bõnâ,
Kroz vâše psâlme šâpčê vasiõna:
Hârum — fârum — lârum — hedervârum —
Reliquiae reliquiârum!

Emocionalno-intelektualna pauza

Objavljivanje doživljaja i njihova korekcija

Matoševa pjesma »Kod kuće« duboko je složena, sadržajna i maštovita, istodobno i pejzažna i rodoljubna, socijalna i misaona, pa će i prve učeničke reakcije biti složenije, bogatije, sadržajnije. Pokrenuti pitanjima orijentacijskog karaktera, učenici će izraziti stupanj svojih spoznaja, otkriti svijet svojih doživljaja, dojmova, misli, asocijacija, u svojim prvim odgovorima pokrenut će mnoge probleme od kojih možemo, uz nužne korekcije, poći u interpretaciji ovog složenog Matoševa teksta. Može to biti sam naslov pjesme, može prvi stih ili završna slika pjesme, mogu to biti i velika imena hrvatske povijesti i kulture, motiv propalih dvora, svejedno. Ma od kuda god krenuli, ma koji element strukture zahvatili, uvijek smo na jedinstvenom i neponovljivom izvoru inspiracije: doživljaju zavičajnog pejzaža kao duše narodne u prošlosti i sadašnjosti.

Interpretacija pjesme

Pokrenuti usmjerenim pitanjima istraživačkog i problemskog karaktera, upućeni na stvaralačko i usmjereno čitanje teksta učenici će uroniti u složeni svijet Matoševe pjesme, u svijet njenih ideja i poruka, u magiju Matoševa izraza (govor nijemih stvari, sinestezija, moć asocijacije, osjećaj za nijansu, afinitet prema mističnom, čudesnost ritma). Jest, ljepota je ove pjesme u simbolskoj doživljajnosti i sugestivnoj snazi izraza, magiji Matoševa govora i gipkoj liniji Matoševih stihova što se impresionistički spontano rađaju, šire i suzuju i slobodno raspo-ređuju u jednom širokom rasponu ritma i blagozvučnih rima, asonanca i aliteracija, podjednako vedrih i baladičnih, do disonantnog akorda tra-gične sudbine voljene domovine.

O, monotona naša zvona bona,
Kroz vaše psalme šapće vasiona:
Harum — farum — larum — hedervarum —
Reliquulae reliquiarum!

Organizirano, metodički smišljeno i interpretacijski kreativno vođeni, učenici će još jednom spoznati, doživjeti i zaključiti kako široka Matoševa kultura i naobrazba daju evropsku dimenziju svemu što Matoš govori i stvara pa tako i ovoj pjesmi, kako određuju onaj moderni senzibilitet kojim je prožeo svoju doživljajnost rođene zemlje, uhvatio njene oblike, boje i tonove i njene socijalne, kulturne i političke nevolje. U tom složenom kontekstu evropske Matoševe naobrazbe i još složenijem kulturno-povijesnom i društveno-političkom kontekstu njegove domovine mi moramo dublje sagledati i osmisлити svaki Matošev tekst pa i pjesmu pred kojom se nalazimo. Jer sve kod Matoša poprima dublje simbolsko značenje u kontekstu njegova života i njegova opusa, njegove poetike i njegove domovine: i pejzaž, i imena kao što su Gubec, Kovačić i Gaj, i zlokobno ime Khuena Hédeváryja, i latinska uzrečica *reliquiae reliquiarum*, i kontrastni izrazi *krasan kraj — krvav uzdisaj*, i motiv zvona, i sam naslov pjesme »Kod kuće«, itd., itd. A da i ne govorimo o suglasjima između duše naše i krajolika, sinestezijskim slikama, analogijama, melodiji stihova, boji vokala... Sve se istovremeno javlja i nameće kao jedinstvena sinteza doživljaja i izraza, duha i materije, ideje, ritma i slike, i tu spoznaju nastavnik mora imati na umu kad uputi učenike da usmjerenim čitanjem otkrivaju, izražavaju, doživljavaju i osmišljavaju određene probleme u tekstu.

Jest, Matoševa lirika označila je prekretnicu u doživljaju i izrazu hrvatske poezije. Na pjesmi »Kod kuće« učenici treba da spoznaju što znači kreativno pripadati duhovnom zajedništvu jedne velike kulture kao što je francuska kultura koja je uvijek obogaćivala naše nacionalno biće kad su se u nju uključivali slobodni i postojani stvaraoci kao što je bio A. G. Matoš. Ima u pjesmi »Kod kuće« i Baudelairea, i Barrèsa, i Verlainea, i Rimbauda, a sve to izraženo kroz zvuk i lokalnu boju hrvatskog pejzaža:

Duša naša čaroban je kraj,
Gdje jablan čuva gnijezda plemića,
Gdje vjetar nosi lipe miris žut
I blage pjesme predvečernji sjaj...

sve to doživljeno u najintimnijem dodiru s rođenom zemljom, izraženo kroz živu riječ i konkretnu sliku njenih arkadijskih ljepota i poetskih motiva (jablan, gnijezdo plemića, ritam vjetra, žuti miris lipe, »blage pjesme predvečernji sjaj«, pjesma ptica, glas zvóna), s jedne strane, i složenih poruka i pouka, baresovskih lekcija što mu ih pruža »riječ hrvatske zemlje« vezana za socijalne, kulturne i političke tragike u prošlosti i sadašnjosti, s druge:

Polje, žubor, brežuljak i gaj
Od tajne boli ko da vječno pate,
Jer tu se rodi Kovačić i Gaj.
Taj krasni kraj je Gupčev zavičaj
I krvav uzdisaj.

Kad je riječ o bodlerovskoj, baresovskoj, verlenovskoj i remboovskoj dimenziji Matoševa teksta, nastavnik će usmjeriti učenike na otkrivanje suglasja i analogija, sinestezijskih ljepota Matoševih slika, govora nijemih stvari, duhovnih strana pejzaža, na otkrivanje Matoševa kulta prošlosti, tradicije, energije, melodije stiha, na otkrivanje i osmišljavanje funkcije Matoševih vokala, njihove ekspresivne vrijednosti. Bogato iznijansiranom zvučnošću: *O, monotōnā nāša zvōna bōnā // Kroz vāše psālme šāpčē vasiōna // hārum - fārum - lārum - heder-vārum*, i mnogozvučnom simbolikom, u kojoj i vokali imaju svoju psihološku i kolorističku vrijednost, pjesma je sretno ostvarenje Rimbaudova programa i Verlaineova pjesničkog ideala *De la musique avant toute chose*, i kao osmišljenje tog ideala još sretnije otkrivanje bodlerovskih suglasja što postoje između naše duše i krajolika.

Pjesma je mnogostruko karakteristična za Matoševu poetiku i Matošev doživljaj domovine. Ona izvire iz:

- a) Matoševa biografskog i pjesničkog konteksta,
- b) domaće kulturno-povijesne tradicije i doživljaja hrvatske okolice, njene pučko-demokratske podloge,
- c) evropske Matoševe naobrazbe, evropskog simbolizma kako su ga u svojim programima kreativno ponudili i osmislili Charles Baudelaire, Maurice Barrès, Paul Verlaine i Arthur Rimbaud.

Tako složen tekst nastavnik će u toku interpretacije popratiti eksplikacijama kako bi učenici dublje ušli u njegove tajnovite ljepote i intenzivnije doživjeli njegove simbolske motive i slike. *Biografski kontekst* — to su dječjački i mladenački dojmovi vezani za drevni Grič i živopisnu zagrebačku okolicu, svijet djetinjstva i prve mladosti; *pjesnički kontekst* — to je Matoševa putopisna i feljtonska proza u kojoj je davno prije pokrenuto sve ono što će kasnije dobiti svoju umjetničku sintetičku fiksaciju u pjesmi: u putopisnoj prozi opjevao je naše ljude i krajeve vjerujući da je hrvatska okolica najbolja škola patriotizma, izvor nacionalne energije i moralni zakon našem životu; a u svojim feljtonima, ironičnim, žučljivim, polemičnim feljtonima dao je gorkih spoznaja o društvenoj i kulturnoj mizeriji vremena, o uskoći suvremenog društva koje redom guta sve veliko i lijepo, ljude duha, pera, djela, gorkih spoznaja o tragediji zemlje koju ruše rođeni sinovi za volju tuđinca: u pjesmi to je dobilo svoj odjek u stidu propalih dvora što ih napustiše nehajni sinovi, dok se u njima ceri i bani uljez, tuđinac; nadalje u tajnoj boli zemlje koja osjeća tragiku svojih umnih sinova: Gaja, Gupca i Kovačića, i u kobnom ritmu zvona što na igru riječi: *Harum-farum-larum-hedervarum* oglašava tragediju nacije: *Reliquiae reliquiarum*, s neizmerno crnim perspektivama i asocijacijama na vladavinu Khuena, omraženog eksponenta mađarske politike i mađarskog kapitala u Hrvatskoj.

Kontekst kulturno-povijesne tradicije i doživljaj hrvatske okolice — to su u Matoševoj doživljajnosti naše zemlje aristokratski, antipopovski Grič, »čarobno svetlo u poetskom snu Matoševom«, kako reče Velibor Gligorić, i Hrvatsko zagorje, »vesela i tužna« Matoševa arkadija. Grič kao simbol i oličenje plemstva, povijesti, hrvatske kulture, nacionalne plemenitosti — Hrvatsko zagorje kao oličenje duše narodne, tvrdoglave rase, plebejski žilave, postojane, neuništive, buntovne, rase koja je našoj

povijesti i našoj kulturi dala tako velike i u isto vrijeme tako tragične figure kao što su Gubec, Gaj i Kovačić. Ako je za Grič sudbonosno vezan Matošev duhovni aristokratizam i tradicionalizam, historicizam i estetizam, odna je pučko-demokratska podloga Hrvatskog zagorja bitno odredila naglašeni socijalni osjećaj pjesnika prema narodu i njegovu stradanju učinivši ga gorljivim pravašem starčevićansko-kovačićevskog tipa koji je tako potresno, muški otvoreno, borbeno i predano branio prava svoga naroda i našeg čovjeka pred nasrtajima tuđinaca. *Kontekst evropske Matoševe naobrazbe* — to je poetika evropskog simbolizma u koju se Matoš stvaralački uključio, bodlerovska, verlenovska, remboovska i baresovska dimenzija njegove poezije, bez obzira da li je riječ o stvaralačkim proznim ili stihovanim tekstovima. Jer Matoš je podjednako veliki lirik i u svojim novelama, i u svojim putopisima, i u svojim pjesmama.

Organizirano vođeni, i bogatstvom metodičkih, istraživačkih postupaka aktivirani, učenici će doživjeti i spoznati u pjesmi »Kod kuće« i složeno jedinstvo Matoševih suprotnosti koje su u stvaralačkoj sintezi njegova duha, čija je osnovna oznaka, kako reče Jure Kaštelan, potencijalna ljudskost, izmirene i prevladane. Otkrit će da se Matoš u pjesmi »Kod kuće« istovremeno javlja i potvrđuje kao tradicionalist i modernist, romantik i realist, aristokrat i demokrat, Hrvat i Evropljanin, simbolist koji se zna objaviti kroz rijetki dojam, nijansu, boju, ton, ritam, melodiju samoglasnika i suglasnika, sklad (»... tîcā, kosācā i zvōnā) i šapat (»... kroz vaše psāme šāpcē vasiona«), čas vedro čas baladično, kroz splet redovno jednostavnih i poznatih, ali brižno stvaralački probranih i sa sluhom povezanih riječi u majstorske ritmove i rime, pa u pjesmi njegovoj ima i ritma vjetra: »Gdje vjētar nōsī līpe mīrīs žūt«, i blagog sjaja pjesme predvečernjeg smiraja: »I blāgē pjēsmē pṛēdvečernjī sjāj«, i teškog ritma boli i patnje stoljećima napaćene zemlje: »Pōlje, žūbor, brežūljak i gāj // Od tājnē bōli kō da vjēčno pātē«, i ritmički kobno intoniranog zvona, teškog, tamnog, u prigušenoj i tromoj trohejskoj strukturi izraženog glasa o propasti nacije, kroz vidljivo tamne i psihološki obojene vokale: »O, monotōnā nāša zvōna bōnā« // o oooa aa oa oa, i igru riječi što na zlokobno ime Khuena Héderváryja sriču političku tragiku jedne zemlje pretvarajući tako i povijesne izreke i politiku dana u duboku poeziju:

O, monotona naša zvona bona.

Kroz vaše psalme šapće vasiona

Harum — farum — larum — hedervarum —

Reliquiae reliquiarum!

Jest, sve je to dano samo velikim umjetnicima i kako učenike uvesti u tajanstvene ljepote ove Matoševe pjesme a da se ne dovede u pitanje sve ono doživljajno i izražajno jedinstvo misaonosti i asocijativnih mogućnosti što ih u nama budi i pokreće ovaj ritmom, slikom i simbolskim smislom nabijen tekst!? Ovdje se ne može dati i ponuditi jedinstveni metodički obrazac, uspjesi i rezultati interpretacije uveliko će ovisiti o intelektualnim sposobnostima učenika i kreativnim sposobnostima nastavnika koji će kombinacijom različitih oblika i metoda rada nastojati da kompleksno zahvati tekst u svim njegovim tematsko-idejnim i jezično-estetskim vrijednostima, ne gubeći pri tom ni u jednom trenutku sve one kontekste iz kojih pjesma idejno i stilski izvire i na koje nas asocijativnom snagom svojih simbolskih slika, mo-

tiva i pojmova upućuje. Ako sve kod Matoša poprima snagu simbola, a u to smo se uvjerali, onda spomen na Gupca, Gaja i Kovačića, primjera radi, budi u nama mnoge asocijacije, misli i slike kako u kontekstu Matoševa života i djela, tako jednako i u kulturno-povijesnom kontekstu Matoševa vremena, i još dublje — u kontekstu stoljetnog pučkog stradanja što se tako krvavo zaustavilo u Krležinim kerempuhovskim baladama. Odatle i duboko motiviran kontrast: *krasan kraj — krvav uzdisaj* (u proznom dijelu putopisnog teksta »Kod kuće«: *tužna i vesela arkadija*), pejzaž duboko proživljen, povijesno i sociološki determiniran, humaniziran kroz tajnu bol i krvav uzdisaj zemlje koja se po crti analogije i suglasja u Matoševoj viziji identificira s ljudima i njihovim tragikama. Velika imena hrvatske povijesti i hrvatske kulture trajna su preokupacija A. G. Matoša koji je kroz njihovu tragiku u našim tijesnim i zagušljivim građanskim okvirima osjećao tugu zemlje i naslućivao svoju sudbinu čovjeka i stvaraoca:

Čemu iskren razum koji zdravo sudi,
Čemu polet duše i srce koje sniva,
Čemu žar, slobodu i pravdu kada žudi,
Usred kukavica čemu krepost diva?

U toku interpretacije, koja u svakom trenutku mora voditi računa o cjelovitosti i simbolskoj i stilskoj slojevitosti Matoševa teksta, nastavnik će, koristeći se bogatstvom postupaka tekstualne metode, učenicima otvoriti prostore za složeniju doživljajnost ovog impresionistički živog i sadržajno zgusnutog teksta, idejno i stilski nedjeljivog od bogatog Matoševa opusa i Matoševe poetike, simbolsko-sinestezijske doživljajnosti pejzaža, koja njegovu pejzažu daje bitno drukčiju funkciju od one koju je pejzaž imao u hrvatskoj književnosti do njegove pojave.

Što sve Matoš nije doživljajno uhvatio i po crti suglasja simbolski izrazio u svojoj pejzažnoj viziji? I velike ljude hrvatske povijesti i kulture, i propale plemenitaške dvore, prisutne u sadašnjosti kao simboli stida i prijekora nehajnim suvremenima i simboli minulog života za koje Matoš po crti svoga aristokratizma i tradicionalizma veže hrvatsku kulturu i junačku tradiciju; tu je i poslovni tuđinac, snagom svoga novca, uljez bez duše za zemlju i tradiciju njenu, koji u Matoševoj viziji simbolizira grubu sadašnjost, prozu dana; romantiku prošlosti zamijenila je proza sadašnjosti, poeziju hajneovska grimasa: »A kroz dvorski bršljan, rezedu i krin // Ceri se Jevrejlin«; tu je i kontrast: *krasan kraj — krvav uzdisaj*: arkadijski krajolik, oblicima raskošan i maštovit (polje, žubor potoka, brežuljak, gaj...), ali prožet tragikom ljudskog življenja u prošlosti i sadašnjosti, što nam sve govori da su u ovoj viziji Matoševe pejzaž-domovine podjednako prisutni i aristokratizam Matoševa duha i patriotsko-socijalni osjećaj za stradanje puka i — domovine: Duša naša zagorski je kraj // Gdje jadnik kmet se muči zemljom starom..., tu je i pjesma zvona, simbol kobi njegove domovine i uz nju vezano zlokobno ime Khuena Héderváryja, tiranina, simbola svih zala, socijalnih i političkih nedaća njegove Krocije i uzrokom njegove dezerterske sudbine. A u kontekstu Matoševe poetike tu je i duhovna snaga francuskog simbolizma, ono bogatstvo teorijskih razmišljanja o simbolizmu, pejzažu, domovini, koje je u putopisima nesustavno, ali dovoljno jasno formulirao i u isto vrijeme, kao i u pjesmi, stvaralački osmišljavao i primjenjivao.

Kompozicijski pjesma je građena na jedinstvu suprotnosti, kontrastu, stilskom postupku koji bitno karakterizira ne samo pjesmu »Kod kuće« već sveukupno Matoševo djelo:

»Boli nas kontrast između čovjeka i svijeta, života i smrti, individua i društva. Osjećamo žalac vječne disharmonije ogromnog duha s ovom krpicom slabog tijela, titanske želje za nadzemaljskom srećom i svojom slabošću. Žice svijeta puče u našim grudima« (»Pismo iz Ferneya«, *SD*, III, 114).

Usmjerenim čitanjem učenici će otkriti i osmisлити kontrast u Matoševoj pjesmi ne samo kao stilski stvaralački postupak u gradnji njene kompozicije već i kao nezaobilaznu kategoriju života iz koje izviru gorke Matoševe spoznaje o vječnoj disharmoniji što postoji »između čovjeka i svijeta, života i smrti, individua i društva«, a mi bismo mogli i dalje nastaviti: sna i jave, duha i materije, čežnje čovjekove za Ljepotom i Srećom i nemogućnosti da svoje čežnje i svoje ideale do kraja ostvari. Kompozicijski gledano pjesma je i uokvirena kontrastom: otvara se vidričevski vedrom slikom, radosnim tonovima živopisnog zagorskog pejzaža, a zatvara teškim, baladičnim zvucima koji bude u čovjeku neizmjereno crne slutnje o propasti domovine. A na kontrastu počivaju i svi drugi unutarnji odnosi u pjesmi.

Sinteza

Interpretacijskim zahvatom u tako slojevit tekst kao što je pjesma »Kod kuće« upoznali smo karakter i prirodu Matoševa pejzaža i funkciju njegovu u Matoševu književnom opusu pa je potrebno na kraju dijaloškom metodom izvući i podvući u obliku zaključaka sljedeće istine o Matoševoj doživljajnosti pejzaža:

1. Pejzaž se kod Matoša javlja kao osnovni, a nerijetko i jedini izvor inspiracije iz kojega se rađa umjetničko djelo.

2. Na predlošku pejzaža Matoš-impresionist stvaralački razvija čitavo jedno bogatstvo raspoloženja, emocija, asocijacija, starčevićanskog rodoljublja, misli o životu i svijetu, čovjeku i zemlji, prošlosti i sadašnjosti, pa su mu pejzažni putopisni tekstovi bremeniti opservacijama i raspoloženjima, moćni asocijacijama i simbolima, siloviti i slojeviti podtekstom, duboko subjektivni i sintetički zgusnuti ritmom i smislom, matoševski jedinstveni po otkrivenim nijansama, bojama i zvukovima zavičajnih motiva i vidika. Izraz su ličnog stvaralačkog nerva i temperamenta, onog tipično matoševskog i prepoznatljivog drhtaja što stvaralački sljubljuje misao i emociju u riječ, u ritam, zvuk i sliku.

3. Tako doživljen i proživljen Matošev je pejzaž izraz modernog duha i senzibiliteta evropski obrazovanog umjetnika, slika njegove bogate evropske naobrazbe, Matoševe simbolske poetike i simbolske doživljajnosti prirode i čovjeka; pojam moderne doživljajnosti naših ljudi i krajeva, Matoševih baresovskih preokupacija o nerazdvojivoj i sudbinskoj povezanosti čovjeka i zemlje, što preneseno i primijenjeno na njegovu domovinu glasi: »Zato je hrvatski predio, hrvatski pejzaž isto tako važan momenat kao hrvatski narod i hrvatska prošlost. Hrvatska okolica najbolja je škola patriotizma... Ako nam je duša rezultat dojmova, ako su ti dojmovi većinom hrvatski zvuci i hrvatske slike, slike krajeva hrvatskih, duša je naša kao ovo drveće i voće rezultat hrvatskog pejzaža« (»Iz Samobora«, *SD*, IV, 99).

II Drugi blok-sat druge nastavne situacije (problemsko-stvaralački pristup pejzažnoj tradiciji hrvatske književnosti 19. stoljeća)

1. Nastavnikova obavijest u funkciji poticaja

Pejzažnim motivima uveliko su zasićeni književni tekstovi naših pjesnika i prozaista 19. stoljeća počev od Mihanovićeve »Hrvatske domovine« pa preko Vrazovih »Đulabija«, Preradovićevih i Mažuranićevih pjesama te Šenoine proze do naših realista, a posebno Đalskog koji je pod utjecajem Turgenjeva stvorio zasebnu stranicu tzv. štimmung-pejzaža. Nakon sinteze Matoševe pejzaž-filozofije, Matoševe poetike pejzaža, otvara nam se prostor da istražimo, sagledamo i osmislimo Matošev doživljaj pejzaža u kontekstu pejzažne tradicije hrvatske književnosti 19. stoljeća, pejzaža kako su ga shvaćali i koristili u svojim djelima naši pisci do pojave A. G. Matoša. Da bismo mogli odrediti funkciju pejzaža u kontekstu spomenute tradicije, potrebno je istražiti i odrediti ulogu pejzaža u sljedećim stihovanim i proznim tekstovima pisaca 19. stoljeća.

Na tabli ispisujemo imena autora i naziv njihovih tekstova
Antun Mihanović: »Hrvatska domovina«

Stanko Vraz: »Đulabije« (II dio, pjesme 75, 76, 77, 78)

Petar Preradović: »Jezik roda moga« i »Oluja«

Ivan Mažuranić: *Smrt Smail-age Čengića* (opis olujne noći u »Haraču«; stihovi: 822—853)

August Šenoa: *Prosjak Luka* (početak pripovijetke: »Tiho teče Sava... gdje ljudi od noći prave dan«.)

Eugen Kumičić: *Jelkin bosiljak* (početak romana: »Hrvatska Istra... hrvatska Rijeka dok Hrvatske bude«.)

2. Aktualiziranje i problematiziranje pejzažnih tekstova u funkciji stvaranja problemske situacije i usmjeravanja učenika prema istraživačkim zadacima (nastavnikov komentar uz zadane tekstove)

U bogatoj pejzažnoj tradiciji hrvatske književnosti 19. stoljeća, koju ćete preko zadanih pejzažnih tekstova istraživati i uspoređivati s Matoševim shvaćanjem i doživljavanjem pejzaža, zapaziti ćete da se karakter korištenja i slikanja pejzaža i pejzažnih motiva mijenjao, sazdržajno i stilski preobražavao u jednom širokom rasponu od nezbiljskih krajolika, općenitih i apstraktnih slika i idiličnih raspoloženja preko obilato korištenih pejzažnih motiva u funkciji rodoljubno-romantično-slobodarskih zanosa ili pak osobnih nemira i preokupacija, zatim motiviranih pejzažnih slika i ugođaja u službi karakterizacije određenih situacija, romantično-realističnih viđenja u funkciji karakterizacije sredina i likova do oštrijih realističkih objektivizacija prirode i štimmung-pejzaža u djelima realista.

Pri tome ćete uočiti kako se pejzaž u tekstovima pisaca 19. stoljeća javlja kao popratna slika ili popratni motiv, a nikako kao osnovni izvor inspiracije, što nije slučaj i kod A. G. Matoša (a u to smo se uvjerali na prethodnom blok-satu), pod čijim se perom pejzaž nerijetko javlja kao samostalna tema u njegovim pjesmama i putopisima, kao movens svih njegovih starčevićansko-rodoljubnih, socijalnih, misaonih, ljudskih i stvaralačkih nemira.

3. Definiranje problema — cilja istraživanja

Na zadanim tekstovima istražite, utvrdite, omedite i argumentirano dokažite, potvrdite ili odbacite spomenute tvrdnje i još jednom naglasite osobitosti Matoševe pejzaž-filozofije u kontekstu spomenute tradicije.

* * *

Budući da su učenici solidno pripremljeni i sustavno uvedeni u ovako složena istraživanja na primjerima Matoševih pejzažnih tekstova i da su uz pomoć nastavnika upoznali Matoševu poetiku pejzaža, poglavito interpretacijskim zahvatom u slojevitu problematiku pjesme »Kod kuće«, pretpostavljamo da im neće biti teško zapaziti, otkriti i definirati karakteristike pejzaža u zadanim pejzažnim tekstovima pisaca 19. stoljeća i, nasuprot spomenutoj tradiciji, podcrtati Matoševu doživljajnost kao inovaciju i kvalitativno nov pristup pejzažu kao temi, kojom je obogatio hrvatsku književnost novim i do tada nepoznatim ljepotama, i to podjednako u poeziji i u prozi. No za takva istraživanja potrebno je tekstove prepisati ili fotokopirati kako bi se istraživanja tehnički i organizacijski lakše obavila. U pripremanju odgovora učenici su upućeni na samostalno istraživanje tekstova pa se tako afirmira metoda istraživanja i samostalni rad učenika uz bogatstvo metodičkih postupaka vezanih za usmjereno i kritičko čitanje, podcrtavanje i citiranje teksta itd. Rezultate svojih istraživanja na temu:

- a) funkcija pejzaža u djelima naših pisaca 19. stoljeća i
- b) posebnosti Matoševe pejzaž-filozofije u kontekstu spomenute tradicije

učenici će pribilježiti u svoje bilježnice ili za to posebno pripremljene kartice koje mogu biti posebno numerirane i vezane za zadane stihovane i prozne tekstove, a uz njih mogu se učenicima dati i pitanja koja će ih usmjeriti na problem. A kako se *sve* u jednom književnom tekstu ostvaruje u jeziku i postoji u jeziku, pitanja treba da usmjere učenike i na osmišljavanje jezika i stila u kontekstu spomenutih istraživanja kako bi se na kraju istraživačkog postupka argumentirano potvrdila tvrdnja da se karakter pejzaža ne samo sadržajno već i stilski mijenjao i preobražavao. Kad učenici privedu kraju svoja istraživanja, objavljene rezultate zajednički ćemo usporediti, prokomentirati i argumentirano potvrditi, sistematizirati, neke sudove i spoznaje najvjerojatnije i korigirati ili odbaciti, druge opet nadopuniti, tako da na kraju dođemo do pravih sudova, ocjena i zaključaka, objektivnih istina koje će s uvjerenjem prihvatiti svi učenici.

* * *

Integracija razrednog rada s izvanrazrednim istraživačkim zadacima

I, na kraju drugog blok-sata stvaramo novu problemsku situaciju vezanu za nove istraživačke i stvaralačke zadatke, što će ih učenici samostalno i individualno obaviti i riješiti kod kuće. Nakon općeprihvaćenih zaključaka koji će nedvosmisleno pokazati koliko je Matošev pejzaž i sadržajem i funkcijom i izražajnošću visoko odskočio od shva-

ćanja, uloge, viđenja i slikanja pejzaža u djelima hrvatskih književnika koji su prethodili njegovoj pojavi, učenike upućujemo da sagledaju Matoševu rodoljubnu poeziju u kontekstu rodoljubne poezije hrvatske 19. stoljeća i da istraže i naglase sve one individualne oznake po kojima se Matoševa rodoljubna lirika razlikuje od rodoljubne lirike hrvatske do njegove pojave.

Kako se individualne oznake Matoševe rodoljubne poezije i u idejno-sadržajnom i u jezično-stilskom smislu mogu oštro i plastično ocrtati samo u paraleli i poredbi s postojećom tradicijom, potrebno je da iz bogatog izvora rodoljubnih lirskih tekstova pjesnika 19. stoljeća učenicima ponudimo jedan izbor koji neće biti velik brojem tekstova, no koji će najsretnije prezentirati stanje duha i izraza kako pojedinih stvaralaca tako i vremena, a s druge strane, istodobno, jedan izbor iz Matoševe rodoljubne lirike koji će najbolje prezentirati Matoša kao stvaraoca novog senzibiliteta i novog izraza u svijetu naše rodoljubne lirike na liniji njenog razvoja od Preradovića do prvog svjetskog rata, pa u tom smislu možemo im zadati:

Preradovićevu pjesmu »Pozdrav domovini«, Šenoinu pjesmu »Oj budi svoj«, Harambašićevu pjesmu »U nevolji«, Kranjčevićeve pjesme »In tyrannos« i »Moj dom« te Matoševe pjesme »1909«, »Stara pjesma«, »Gnijezdo bez sokola«, »Pri sv. kralju« i »Čuvar«.

Što očekujemo da će učenici uočiti, otkriti, spoznati, zaključiti i objaviti kad je riječ o pjesnicima 19. stoljeća a što kad je riječ o paraleli: rodoljubna tradicija 19. stoljeća i A. G. Matoš?

Istražujući i uspoređujući po crti sličnosti i različitosti zadane pjesme pjesnika 19. stoljeća s Matoševom rodoljubnom poezijom, učenici će lako uočiti, otkriti i prosuditi da se Matoš od svojih prethodnika bitno razlikuje doživljajem i izrazom, strukturom stiha, prirodom ritma i slika, senzibilitetom, stilom. Dok su pjesnici 19. stoljeća općeniti i kolektivni u svojim mislima i osjećajima, pjesnici-proroci svoga naroda. glasnici programskih misli svoga vremena, i u tom smislu i izrazom svima razumljivi i općeprihvaćeni, pa i onda kad posegnu za metaforom i simbolom, dotle je Matoš duboko individualan i uronjen u svoju viziju, mislima i slikama lirski izvoran, složen, izražajan, sav u sinhronizaciji čula, u nutrini riječi, zvuka, slike. Matoševe pjesme ne poznaju Šenoinu programsku deklamaciju, Harambašićevu retoričku romantiku, Kranjčevićev kozmički patos. Prateći razvojni put hrvatske patriotske lirike 19. stoljeća, uspoređujući pjesme pjesnika 19. stoljeća, učenici će jednako tako osjetiti i spoznati neke osobitosti po kojima se i pjesnici 19. stoljeća razlikuju, bez obzira što u njihovim pjesmama prevladava opća misao, kolektivno i programsko nastrojenje, stereotipno i bezbroj puta ponovljeno u mislima i izrazima. Tako, npr., Preradovićeva pjesma »Pozdrav domovini« djeluje kao iskrena i proživljena isповijest čovjeka koji je plašt austrijskog oficira osjećao i nosio kao osobno prokletstvo pa izvjesna nota deklamativnog u njegovoj pjesmi ne doimlje se kao stilska manira već povišeni glas čovjeka koji je cijelog života čeznuo za svojom zemljom. Kod Šenoe, koji je naš lirski izraz oslobodio preradovićevske sapetosti, učenici će osjetiti pokretljivost, dinamičnost, spontanost njegovih stihova, muški zamah njegovih ritmova koji su kao stvoreni da ponesu i na publiku prenesu široko demokratske i etičke programske misli Strossmayerove narodnosne

politike koju je Senoa svim srcem slijedio i potvrđivao djelom čovjeka i perom umjetnika. I kod Harambašića osjetit će lakoću u izražavanju, jasnost misli, naglašeni patos, retoriku i deklamaciju, politički zanos gorljivog pravaša, ali ne i poeziju, izvorno nadahnuće, onu samoniklost kojom će se učenicima nametnuti Kranjčević u pjesmama »Moj dom« i »In tyrannos«.

U kontekstu ovih i ovakvih istraživanja Kranjčević će visoko odskočiti kao istinski pjesnik koji je stvaralački prevladao klišeiziran i staromodni izraz rodoljubne lirike, kao pjesnik koji se prvi probio do osobnog i neponovljivog glasa u pjesmi »Moj dom«. Stvaralački čitajući, doživljavajući, uspoređujući i prosuđujući zadane tekstove, učenici će otkriti kako je upravo Kranjčević u »romantično, staromodno, zakašnjelo« pisanje rodoljubnih stihova 80-tih godina 19. stoljeća unio glas neponovljivog, osobnog, stvaralačkog. Preko pjesama što smo ih zadali otkrit će Kranjčevićevo stvaralačko prevladavanje preradovićevske, šenoinske i harambašićevske stvaralačke razine: snažan doživljaj, burni osjećaji, duboke misli, zgusnuti izraz, snaga metafore i kontrasta, živo i organsko traženje za još neizrečenim izrazom (»In tyrannos«); duboku sraslost s domovinom, prepletanje nacionalno-rodoljubnih i intimnih motiva, duhovna dimenzija rodoljublja, bogatstvo raspoloženja, slika, ritma, kantilena, vizionarni elementi, biblijski pojmovi, svemirski prostori, nov senzibilitet koji se oglasio na staru temu, ali snažno i ljudski toplo kao istinska poezija u kojoj se podjednako zrcali sudbonosno vrijeme i unutarnje lice čovjeka u tom vremenu sa svim njegovim krizama i zanosima, nadama i strahovima: *On vreba, vreba, vreba... a ja je grlim mukom // Na javi i u snu // I preplašen se trzam i skrbno pipam rukom: // O je li jošte tu?!*

U kontekstu ovakvih istraživanja i uspoređivanja neće biti teško uočiti i stvaralačke inovacije Matoševe rodoljubne lirike, iako je po mnogim raspoloženjima, historijskim i patriotskim motivima vezana za rodoljubnu liriku svojih prethodnika. Pobuna na prilike, duboki patriotizam, kult nacionalne energije, sve je to bilo poznato i prije Matoša, i učenici su to spoznali, no ono što je poeziji Matoševoj osiguralo posebno i izdvojeno mjesto, to je moderna Matoševa doživljajnost stare i poznate teme i moderni izraz koji ne poznaje preradovićevsko-šenoinsko-harambašićevsku deklamaciju, retoriku i patetiku, uhodane i opće sheme stiha i ritma koji je više određen stilom navike, manire, konvencijama ukusa, nego nagonom stvaralačke inspiracije, kao u Harambašićevoj pjesmi »U nevolji«.

Naprotiv, Matoš je u svojim velikim pjesmama uvijek stvaralački nov, duboko ličan, neponovljiv inspiracijom; idejom, motivom, slikom i ritmom uvijek duboko intiman, neposredan: *Ja vučem čemer magle tvojih górah... // U meni jeca sjena tvojih dvórah, ili u pjesmi »Pri svetom kralju«: Prozor Stjepanova Doma // Priča gotski san; // Modri tamjan i aroma // Puni sveti hram.*

Jednim potezom pera, sintetički zgusnuto i disciplinirano, stvaralački nadahnuto izražena je unutarnja slika i mistika znamenitog povijesnog zdanja. Tajanstveni prostor iznad visokih svodova, tajanstvena atmosfera, lirski motivi simbolički naglašeni, govor nijemih stvari: oslikani prozor, uz modri miris tamjana, satkan od svjetla i sjena, boja, preljeva, likova, ornamenata... priča gotski san; razigravaju se asoci-

jacije na predlošku jednog detalja koji u Matoševoj monumentalnoj viziji živi svoj tajnovit gotski život u povijesnim tajnama i silama ispunjenog zdanja:

U katedralu, kad su teške noći
Na Banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele jedne nacije

A kip joj veli: Majko, audiant reges:
Regnum regno non praescribit leges,
I dok je srca, bit će i Kroacije!

Učenici će zapaziti da u Matoševu izrazu povijest prestaje biti temom rimovanih, retoričkih parola, bučnih stihova, patetike, dekorativne romantike; kod Matoša se povijesni motivi stvaralački preobražavaju u sliku, problem prerašćuje u simbol, estetski realitet koji ni po čemu, kad je riječ o tajni Matoševe riječi, ne podsjeća na retoričke strukture rodoljubnog stihotvorstva njegovih prethodnika. Matoševa je vizija i doživljajem i izrazom duboko originalna, individualna, neponovljivo stvaralačka, ona uz vanjsku strukturu nosi u sebi unutarnju sliku koja ima svoju psihološku i idejnu dubinu i povijesnu dimenziju u kontekstu naših hrvatskih i balkanskih stoljeća u kojima se rodoljubna riječ javljala »kao najviša egzistencijalna humanistička inspiracija«.

No pustimo po strani to što je u pjesmi politički aktualizirana jedna državnopravna lozinka, ispustimo i Matoševu poetiku monarhizma i stendalizma, Matoševe baresovske preokupacije, traženje energije u prošlosti ne bi li se pokrenulo i trgnulo mrtvo i gluho doba. Jer pozivanje na historijsko pravo, potreba da se tudinac-tiranin, njegoševski rečeno, dovede »k poznaniju prava«, pa traženje energije u prošlosti, »junačkim djelima otaca«, sve to poznaje i Preradovićeva, i Šenoina, i Harambašićeva, i Kranjčevićeva poezija (i Nazorova). Ali način, način na koji Matoš prenosi i izražava svoje rodoljubno uzbuđenje, pokrenuto problemom narodnog *opstanka*, to poezija naša do njegove pojave ne poznaje.

Uspoređujući zadane pjesme Preradovića, Šenoa, Harambašića i Kranjčevića sa zadanim pjesmama A. G. Matoša, učenici će već u pjesmi »Pri sv. kralju« otkriti individualne crte Matoševe lirike, individualne oznake koje su bitne i za druge Matoševe rodoljubne pjesme, a po kojima se Matoš izdvaja od pjesnika i pjesništva hrvatske rodoljubne riječi 19. stoljeća. Već u toj pjesmi učenici će otkriti sljedeće osobitosti Matoševa glasa: lapidarnost izraza, simbolska motivika, unutarnja atmosfera, sposobnost da se problem iskaže simbolskom slikom, složenost doživljaja, asocijativna snaga riječi, izraza i slike; prepletanje konkretnog i apstraktnog, veze i analogije između duha i materije, živih i mrtvih, prepletanje lirsko-simbolskog iskaza s narativno-novelističkom potkom; osjećaj za sklad, likovni i slikarski elementi; živa riječ — ni jednog praznog zvuka, ni jednog suvišnog atributa, ni jednog dekorativnog detalja koji bi bio suvišan, bezizražajan; originalna sonetna struktura, određena ritmom doživljaja, idejom i slikom, a ne klasičnom shemom koju je teorijski zagovarao, ali ne i slijedio kad je stvarao.

U istraživanju osobitosti Matoševa svijeta, individualnih crta po kojima se ta poezija razlikuje od Preradovićeve, Šenoine, Harambašićeve i Kranjčevićeve poezije učenici će na sličan način u svojim istra-

živačkim naporima potvrditi svoje doživljajno-spoznajne mogućnosti i na drugim Matoševim pjesmama. Tako u pjesmi »Gnijezdo bez sokola« otkrit će slojevitosti koje bitno karakteriziraju njegovu poeziju i govore o nastojanjima pjesnika da suglasjima i simbolima izrazi vjekove, i to leksikom koji nosi u sebi psihološku, socijalnu, kulturnu i političku dimenziju prošlih vremena, ali kroz drhtaj suvremenog nespokojstva, nerva i temperamenta.

Simbolički doživljaj Griča, atmosfera prošlih vremena, gornjogradski starinski ugođaj izazvan probranim riječima i leksičkim arhaizmima, simbolsko-asocijativnom i psihološkom snagom izraza, reminiscencije na velike, ali tragične karaktere prošlosti, duboka i intimna saživljenost s ambijentom, sposobnost pjesnika da živi životom povijesnih tragika i bolova, nacionalnih, kulturnih, socijalnih; kult prošlosti i heroizma i uz taj kult vezane poruke i pouke suvremenicima, borbeni romantik koji u prošlosti nalazi »optimističko djelo za budućnost« (Oko Lobora, SD, IV, 90), čvrsta sonetna struktura određena težinom predmeta i težinom doživljaja, jampaska intonacija i teški trohejski ritam jedanaesterca — sve to, i još više od toga, može se doživjeti i otkriti u pjesmi »Gnijezdo bez sokola«, sve to daje originalni i individualni karakter njegovoj rodoljubnoj poeziji. U pjesniku »jeca sjena« starih dvorāh, u sebi nosi »Gospe staromodnu priču« i »Svijeću gorkih Mórāh« ali i preporodnu pjesmu grabancijašku, zvona — simbol buđenja, koja i u Matoševo čemerno i gluho doba zvone ritmom suprotstavljanja, pobune, prkosa. *Krv Ilirah* i *Mate Gupca suza: Ta žuhka suza, slatka kao kaj* — dva su motivacijska simbola ove teške pjesme koji pokreću Matoševo nadahnuće za orlom pticom — simbolom slobode, toliko potrebne i njegovu vremenu i njegovu pokoljenju. Podcrtan je kontinuitet narodnog trajanja od Gupca preko Vraza i Gaja do suvremenih bolova i rana, a sve je to izraženo tematski i stilski snagom simbola. Tako se stopila u jedinstvenu pjesničku riječ sudbina pjesnika i sudbina naroda, i to kroz izraz koji je u isto vrijeme moderan i arhaičan, matoševski subjektivan i sugestivan i povijesno funkcionalan, jampski težak kao priča pjesnika i povijest naroda, ritmički sinhroniziran kroz teške jedanaesterce koji su čvrsti i postojani u svom trohejskom metru poput patnje puka na čijem nebu čita »očajanja znak«, kako reče u pjesmi »Čuvar«.

I u pjesmi »Čuvar« učenici će doživjeti, spoznati i otkriti Matoša-pjesnika novih izražajnih, stilskih vrijednosti u našoj rodoljubnoj poeziji. Vjeran svojoj patnji i svojoj zemlji, on je i u ovom sonetu duboko ličan u doživljavanju i proživljavanju njene nesreće. Potresna subjektivna ispovijest, mračna bodlerovska raspoloženja, atmosfera smrti, teške spoznaje o sudbini domovine, sarkastična slika prilika (kranjčevićevski britka — matoševski zgusnuta), simbolsko naglašeni motivi i uz njih vezana spoznaja da »u radu nije niko više jak«: *ugasio se svaki sjaj, na nebu očajanja znak, vile napustiše gaj, oltari kunu jalov maj*, sve je to u znaku novog, duboko osobnog i neponovljivog govorenja koje poznaje samo Matoševa pjesma ne samo u kontekstu rodoljubne tradicije pjesničke do njegove pojave već i u kontekstu rodoljubne lirike moderne. Osjećaj tjeskobe i osjećaj mračne crne slutnje sveopće propasti izvire iz spomenute pjesme; život se pretvorio u crnu, jezovitu, nijemnu noć, u čovjeku i izvan njega »zijeve vampir mrak«, a u tom sveopćem padu čovjeka i nacije, grube izdaje,

tek čuvar-pas je ostao dosljedan svome zadatku, i tako postao simbol vjernosti, dostojanstva, poštenja, hrabrosti, otpora. Koliko gorčine i sarkastične oštine na beskičmenjaštvo vremena!

I »Stara pjesma« izvire iz istih prilika, iste idejne spoznaje, iste atmosfere, uske varoši što podrezuje misao; glupe perspektive, beskičmenjaštva i kukavičluka vremena koje nije dozrelo da shvati vrijednosti duha i srca. Koliko očaja i kletve u onom o što se učestalo javlja u prvoj strofi, koliko mržnje i prezira u podertanim i ponovljenim atributima: *uska varoš — uski ljudi, šuplje glave — šuplje grudi*, koliko gorčine u postavljenim pitanjima: *Čemu iskren razum koji zdravo sudi // Čemu polet duše i srce koje sniva // Čemu zar, slobodu i pravdu kada žudi // Usred kukavica čemu krepost diva? Itd.! Itd.!*

Nakon ovako pretpostavljenih istraživačkih postupaka i stvaralačkih rezultata i odgovora vezanih za komparativna pitanja i komparativna istraživanja, što su ih učenici obavili kod kuće, i nakon približenih sudova koji će biti isti ili slični onima što smo ih mi pretpostavili u gore nabacanim i grubo provedenim analizama, na jednom narednom blok-satu provest će se kritička analiza ponuđenih elemenata i donijeti zajednički zaključci koje ćemo formulirati u nekoliko točaka, a učenici će ih pribilježiti u svoje bilježnice:

a) Pjesnik Zagreba i Griča, živopisnog zagrebačkog pejzaža (»Zvonno«, »Pri sv. kralju«, »Gnijezdo bez sokola«, »Kod kuće«) i oštar opservator političkih prilika svoga vremena, kritik i satirik, anatom suvremenog hrvatskog društva (»1909«, »Stara pjesma«, »Čuvar«), Matos je svojim patriotskim i socijalnim osjećajem duboko nacionalan, i u tom smislu on organski pripada matici naše rodoljubne poezije 19. stoljeća, iako je i tu on našao svoje vlastite izvore za patriotske misli i zanose (Kvaternik, Zagreb, Katedrala, Grič svojom poviješću, Grabancijaš — hrvatski školarac, živopisni zagorski pejzaž, doživljaj maloga grada kojim će se nositi i Miroslav Krleža itd.), dok je svojim izrazom i iskazom moderan umjetnik, esteta i artist evropskog formata.

b) Moderni senzibilitet i simbolska doživljajnost daju njegovu poetskom izrazu artistsku, evropsku dimenziju, iz čega logički slijedi zaključak: u kontekstu hrvatske rodoljubne lirike 19. stoljeća, i dalje, sve do prvog svjetskog rata, Matoševa poezija znači evropeizaciju hrvatskog lirskog izraza, a to je nov kvalitet, pjesnicima 19. stoljeća nepoznat ili malo poznat, zaokret prema Evropi, da se poslužimo Barčevim izrazom, svjesno Matoševo nastojanje da sonetnom strukturom ispuni jednu prazninu u našoj književnosti i da naš poetski govor dostigne fakturu francuskog stiha krajem stoljeća, ali u kreativnom, plodonosnom smislu što ga ostvaruju samo istinski umjetnici kao što je A. G. Matoš.

c) Artistska vrijednost Matoševa izraza određena je ritmom i krvotokom njegova doživljaja, a ne stilom književne tradicije pa njegove sonetne strukture imaju originalni vanjski oblik i unutarnju viziju koja se ostvaruje u dubokoj saživljenosti i sljubljenosti riječi, zvuka, slike. Matoševi stihovi oslobođeni su stilskih stereotipnih i poznatih prizvuka rodoljubne lirike hrvatske 19. stoljeća, ali isto tako i strogih kriterija klasične sonetne strukture kakvu poznaje Petrarkina i Baudelaireova pjesma. Njegovi stihovi nisu ograničeni strukturom rečenice, ritmički su pokretljivi, čas govorni čas glazbeni, poznaju i po

nekoliko cezura, karakterističan trojni ritam i opkoračenje, boju vokala, paralelizam rečenica i paralelizam glasova, što sve upućuje na zaključak da su stihovi Matoševi silabičko-tonske prirode, i to s velikim unutarnjim ritmičkim i izražajnim mogućnostima.

d) Rodoljubna lirika 19. stoljeća sva je u znaku vanjskog govora, deklamacije i retorike, dok je Matoševa sva u znaku unutarnjeg iskaza: na jednoj strani čitki, laki, jasni stihovi koji mame na recitiranje, na drugoj simbolički tamni, smislom i ritmom složeni; na jednoj strani kolektivne ideje, programski istup, retorički patos, velika gesta, bučna riječ, kranjčevićeva akustika, komunikacija s publikom, masama narodnim, a na drugoj strani duboko osobni glas, osjećaj za glazbu i nijansu kao bitnim elementima izraza, slikarsku metaforu u kojoj se ideja preobražava u simboličku sliku; na jednoj strani duge stihovane forme, u zamamnoj lakoći građenja pune nekontroliranih misli i emocija, a nerijetko i papirnatog rodoljublja (Harambašić), a na drugoj disciplinirano zgusnute sonetne strukture, određene proživljenim i oplemenjenim izrazom što nosi u sebi tajnu stvaralačkog subjekta i boju i ton opjevanog objekta; na jednoj strani pjesnici-proroci, na drugoj građanski umjetnik, boem i individualist, »naš prvi Parižlija« koji se dušom i srcem priklanja umjetnosti, živi životom kavane i udara temelje hrvatskoj boemiji na sablazan roditelja i sredine.

e) Jedini pjesnik 19. stoljeća koji je snažnim koracima prekoračio spomenute šenoinsko-harambašićevske okvire svoga vremena jest Silvije Strahimir Kranjčević. On je, kao i Matoš, u svojoj osobnoj sudbini sagledao sudbinu svoje zemlje i progovorio istinskim glasom koji nosi u sebi sve nemire i krize njegove buntovne i burne senjsko-uskočke prirode.

Ovako izvedenim zaključcima istraživački rad učenika oplodio se novim spoznajama, osvijetljena je problematika Matoševe rodoljubne poezije u kontekstu rodoljubne poezije hrvatske do njegova vremena, naglašene su njene doživljajne i izražajne inovacije koje je čine izuzetnom, originalnom, stvaralački neponovljivom, međašnom u razvoju našeg lirskog patriotskog izraza, dati su jasni i argumentirani odgovori na problemski postavljena pitanja kojima su se učenici bavili tijekom istraživanja, podvučene su razlike i osobitosti u doživljaju i izrazu između stihovane rodoljubne tradicije i Matoševe rodoljubne pjesme koja je sva u znaku modernog, estetskog, artistskog izraza i iskaza složene doživljajnosti suvremenog intelektualca i evropski obrazovanog umjetnika kakav je bio u našim zatvorenim i zamagljenim prostorima A. G. Matoš na prijelazu stoljeća, uočene su i razlike među pjesnicima 19. stoljeća, a Kranjčević se nametnuo kao najjača pjesnička ličnost u hrvatskoj lirici 19. stoljeća.

*Mladen Dorkin: MATOŠ'S PATRIOTIC POETRY IN THE INTERPRETATIVE-
-ANALYTIC AND PROBLEMATIC-CREATIVE SYSTEM OF THE OPTIONAL
INSTRUCTION (ONE OF THE POSSIBLE METHODOLOGICAL PATTERNS)*

Summary

In the article the author shows to what extent Matoš's patriotic lyrical poetry can offer a convenient reading for the optional instruction in school and for the research into the poetry itself, in the context of the poet's whole output and in the context of a literary tradition. By an interpretative - analytic and problematic - creative procedure in dealing with Matoš's landscape poetry, travel books and the poem »Kod kuće« (-At home«), Matoš's landscape - patriotic poetry is analyzed in the context of his symbolic poetics and his concept of landscape representing spiritual condition. This includes in itself Baudelaire's, Barres's, Rimbaud's and Verlaine's dimension of the European symbolism in Matoš's work, whereas on the level of the history of literature Matoš's landscape poetry is studied both in the context of the landscape tradition of the 19th century Croatian literature and in the comparison between the patriotic tradition of the 19th century and A. G. Matoš.